

**Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка**

Факультет іноземної та слов'янської філології

Кафедра української мови і літератури



ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету іноземної та
слов'янської філології

Андрій КОВАЛЕНКО

«29» серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

РИТОРИКА

галузь знань **01 Освіта/Педагогіка**

спеціальність **014 Середня освіта (Українська мова і література)**

освітньо-професійна програма

Середня освіта (Українська мова і література. Зарубіжна література)

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Мова навчання

українська

Погоджено науково-методичною
комісією

факультету іноземної та слов'янської
філології

«30» серпня 2024 р.

Голова

Громова Н. В., кандидат педагогічних
наук, доцент

Суми 2024

Розробник:

Герман Вікторія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол № 1 від «29» серпня 2024 року

Завідувач кафедри

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Semenog O. M.', written over a horizontal line.

Семеног О. М., докт. пед. наук, проф.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	бакалавр	Вибіркова	
Загальна кількість годин - 120		Рік підготовки:	
		3-й	3-й
		Семестр	
		6-й	6-й
		Лекції	
		20 год.	
		Практичні, семінарські	
		26 год.	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		72 год.	
		Консультації:	
		2 год.	
		Вид контролю: ЗАЛІК	

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Мета курсу «Риторика» – формування риторичної культуромовної особистості вчителя-філолога з ефективним мисленням, якісним мовленням та оптимальним спілкуванням; виховання свідомого громадянина, патріота, високоморальної людини.

Завданням курсу є засвоєння майбутніми філологами теоретичних основ і вироблення практичних умінь із підготовки й виголошення педагогічного виступу з метою переконливого впливу на слухача.

Предметом курсу є теоретичні засади академічної риторики й практичне оволодіння здобувачами основними етапами підготовки й виголошення виступу, полемічним мистецтвом, культурою мислення, мовлення й спілкування.

Регіональний аспект. Риторика – важливий складник сучасного освітнього процесу й модернізації навчання (особливо в *регіональній мовній ситуації українсько-російського порубіжжя*), відродження української риторичної традиції, бо охоплює гносеологічний, лінгвокультурологічний, мисленнєвий, естетичний, психологічний, педагогічний та інші аспекти. Регіональний аспект застосовано також під час окреслення творчих завдань, тренувальних вправ, завдань для самостійних і контрольних робіт на матеріалі текстів письменників, академічної спільноти, культурних і громадських діячів Сумщини тощо.

Академічна доброчесність. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає: дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; надання достовірної інформації про результати власної навчальної, наукової, творчої діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації; самостійне виконання завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей)

(«Положення про систему забезпечення академічної доброчесності у освітньо-науковій діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка», що ухвалене рішенням вченої ради університету протокол № 12 від 18 червня 2020 року https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/polozhennya_pro_sistemu_zabezpechennya_ad_2866f.pdf).

У результаті вивчення курсу здобувачі повинні **знати**:

- теоретичні основи риторики; роди й жанри красномовства;
- історію, основні риси й жанри академічного красномовства;
- основні етапи підготовки й виголошення виступу (лекції, доповіді, промови, повідомлення, огляду тощо);
- логічні й психологічні засади ораторського виступу;
- ознаки мовної культури оратора й виражальні засоби риторики; - ознаки невербальної та зовнішньої культур оратора;
- критерії оцінювання ораторського виступу.

уміти:

- формувати індивідуальний образ оратора, власний ораторський стиль;
- вести розгорнутий монолог з фахової проблематики (лекція, доповідь, повідомлення, виступ, огляд тощо);
- володіти полемічним мистецтвом, естетичною культурою діалогу та полілогу;
- враховувати особливості аудиторії під час підготовки до виступу, встановлювати й підтримувати контакт з аудиторією під час виступу, активізувати увагу слухачів;
- дотримуватися послідовності основних етапів підготовки до виступу, застосовуючи знання законів риторики;
- володіти культурою мислення, мовлення, спілкування, невербальною й зовнішньою культурами;
- застосовувати виражальні засоби риторики,
- оцінювати ораторські виступи, здійснювати риторичний аналіз текстів різних типів.

Методи навчання

проблемно-пошукові, дослідницькі, проєктні, інтерактивні (вебінари, тренінги, дистанційні освітні технології), самонавчання, практичні методи навчання (вправи, практичні та дослідні роботи).

Методики та технології навчання

теоретико-інформаційні (усний виклад, лекція, бесіда, розповідь, консультація, пояснення, обговорення, дискусія, консультування), практико-операційні (вправи, експерименти), пошуково-творчі (творчий діалог, аналіз ситуацій), самостійна робота (виконання тестів, вправ), контрольно-оцінювальні (виступ, контрольна робота).

2. Передумови для вивчення дисципліни

У системі підготовки майбутніх учителів вивчення риторики передбачає засвоєння основ класичної та сучасної педагогічної риторики як мисленнєвомовленнєвої діяльності, спрямованої на переконання, вплив, досягнення цілей у процесі мовної комунікації, а також на вироблення у студентів умінь і навичок аналізувати й продукувати різні тексти публічних виступів перед різними аудиторіями відповідно до мети, призначення й умов спілкування.

Уміння мислити, говорити, доповідати, переконувати – це першооснова риторичної культури вчителя, вагомий показник його фахової майстерності. Тому технологія викладання риторики має бути побудована відповідно до вимог особистісно зорієнтованого, евристичного, культурологічного, діагностичного підходів до навчання, тобто охоплювати такі змістові компоненти, як засвоєння студентами теоретичних основ академічного красномовства; освоєння найкращих зразків виступів, доповідей, промов видатних педагогів минулого й сучасності, з'ясування характеристик майстерного виступу (риторичний аналіз); самостійне створення, виголошення й аналіз виступів як власних творчих продуктів; взаємоаналіз творчих продуктів на основі взаєморецензій; використання набутих знань і вмінь у практичній роботі (навчальна й виробнича педагогічні практики, науково-дослідна робота, громадська, культурна діяльність тощо).

Формуванню навичок логічного мислення, переконливого впливу на слухача, ефективного вираження своїх думок у будь-якому жанрі педагогічного спілкування сприятимуть глибокі зв'язки риторики з навчальними дисциплінами, вивченими студентами до опанування пропонованого курсу, – *філософією, психологією,*

педагогікою, етикою, естетикою, культурою мовлення вчителя та стилістикою, сучасною українською літературною мовою, фаховою українською мовою та ін.

3. Критерії оцінювання результатів навчання

Кількість балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90-100	Студент має глибокі знання теоретичних засад академічного красномовства і сучасних технологій їх практичної реалізації в різних жанрах і ситуаціях педагогічної діяльності; діє як риторична особистість з індивідуальним ораторським стилем. Демонструє риторичну культуру з ефективним мисленням, високоякісним мовленням та комунікативною реалізацією в педагогічному процесі. Здатний діяти на основі принципів професійної етики, дотримуватися правил академічної доброчесності. Виявляє високу моральність, взаємоповагу, толерантність, здатність до дискусії й співпраці Чітко, повно, логічно послідовно і правильно з'ясовує основні питання теорії риторики (визначає завдання курсу, статус риторики, зміст риторичних законів, основні аспекти взаємодії вчителя й учнів, риторичні джерела фольклору, етапи зародження і розвитку риторики, стан розвитку сучасної риторики, основні види і жанри риторики, специфіку жанрів педагогічного мовлення, особливості монологічного і педагогічного мовлення та ін. питання, достатньо і правильно ілюструє (в разі необхідності) прикладами; чітко, повно і правильно тлумачить значення термінів, правильно й доречно використовує їх у своєму мовленні.
82-89	Студент в цілому правильно з'ясовує зміст основних теоретичних питань, однак допускає незначні помилки чи неточності; правильно з'ясовує зміст теоретичних питань, однак неповно викладає зміст; в цілому правильно з'ясовує зміст, однак допускає незначні помилки у наведенні прикладів, порушує логіку викладу тощо; в цілому правильно, але неповно чи неточно пояснює значення термінів, допускає незначні помилки у вживанні їх у мовленні. Студент під час виступів допускає незначні тактико-стратегічні прорахунки, мовні й мовленнєві огріхи, помилки в інтонуванні, паузуванні, візуальній взаємодії тощо, але при цьому має контакт з аудиторією, впевнено тримається у процесі спілкування, демонструє результати ефективного спілкування; знаходить правильне рішення у проблемних ситуаціях спілкування; не губиться у складних випадках; не порушує правил культури спілкування і не допускає грубих тактичних помилок.

74-81	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і побунтувати його положення. Студент під час виступів допускає тактико-стратегічні прорахунки, мовні й мовленнєві огріхи, помилки в інтонуванні, паузуванні, візуальній взаємодії тощо, але при цьому в основному має контакт з аудиторією, досить впевнено тримається у процесі спілкування, демонструє результати спілкування; в основному знаходить правильне рішення у проблемних ситуаціях спілкування та не губиться у складних випадках; не порушує правил культури спілкування і не допускає грубих тактичних помилок.
64-73	Студент частково правильно висвітлює теоретичні питання, виявляє неглибокі знання; при висвітленні теоретичних питань допускає фактичні й логічні помилки; плутається в датах, критеріях, категорійних ознаках, не дотримується логіки викладу; відповідь мало ілюстрована прикладами; у з'ясуванні термінів виявляє неглибокі знання, плутається, допускає фактичні помилки. У цифровому відношенні допускається від 54 до 40% обсягу правильних відповідей. Студент допускає тактичні і стратегічні прорахунки, що позначається на результаті спілкування; недостатньо володіє жанровою специфікою; має нестійкий контакт з аудиторією; часто допускає у мовленні помилки й неточності; у викладі думки бракує логіки й аргументів; допускає помилки у розв'язанні проблемних ситуацій; інколи губиться у складних ситуаціях спілкування; нечітко формулює запитання; висновки й узагальнення неповні й не завжди переконливі; не має стійких навичок аналізу й самоаналізу; недостатньо сформовані навички невербального спілкування тощо
60-63	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; робить прості розрахунки за алгоритмом, але висновки не логічні, не послідовні. Студент допускає численні тактичні і стратегічні прорахунки, що позначається на результаті спілкування; недостатньо володіє жанровою специфікою; має нестійкий контакт з аудиторією; допускає численні мовленнєві помилки й неточності; у викладі думки бракує логіки й аргументів; допускає численні помилки у розв'язанні проблемних ситуацій; губиться у складних ситуаціях спілкування; нечітко формулює запитання; висновки й узагальнення не повні й не переконливі; не має стійких навичок аналізу й самоаналізу, невербального спілкування тощо.

35-59	Студент частково правильно висвітлює теоретичні питання, виявляє неглибокі знання; при висвітленні теоретичних питань допускає фактичні й логічні помилки; плутається в датах, критеріях, категорійних ознаках, не дотримується логіки викладу; відповідь мало ілюстрована прикладами; у з'ясуванні термінів виявляє неглибокі знання, плутається, допускає фактичні помилки. У переважній кількості ситуацій мовленнєвого спілкування студент виявляє свою безпорадність, нездатність логічно послідовно, правильно й переконливо вибудувати стратегію і тактику; не володіє повною мірою прийомами зацікавлення аудиторії; постійно губиться у складних ситуаціях; не тримає візуальний контакт; рухи, постава, жести і міміка демонструють невпевненість; не вміє чітко формулювати запитання, робити підсумок і узагальнення; допускає грубі композиційні, змістові й мовні помилки у монологічному мовленні тощо.
1-34	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”. Студент не здатний побудувати виступ з дотриманням логічної, психологічної, мовленнєвої та невербальної культури.

Розподіл балів

													Разом	Сума	
РОЗДІЛ 1		РОЗДІЛ 2									Контр · роб.	Лекції			ІНДЗ
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11					
Поточний контроль													80	100	
5	10	10	10	10	5	5		5		5	5	10			
Контроль самостійної роботи													20		
		2					2		2	2					12

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання

1 - 34	Г	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
--------	---	--

4. Засоби діагностики результатів навчання: тестування, контрольна робота, виступи (виступи на практичних заняттях; доповіді, промови на наукових конференціях, під час виховних і профорієнтаційних заходів; організація полеміки й дискусії тощо, залік).

5. Програма навчальної дисципліни «Риторика» Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИТОРИКИ. ВИДИ КРАСНОМОВСТВА

Тема 1. Теоретичні засади риторики

Риторика як лінгвістична наука, теорія ораторського мистецтва, теорія красномовства, мистецтво впливового слова. Риторика як навчальна дисципліна на гуманітарних факультетах. Риторика як систематична і синтетична наука. Зв'язок з іншими науками: філософією, логікою, психологією, культурою мови, лінгвостилістикою, літературознавством, етикою, сценічною майстерністю тощо.

Риторична особистість фахівця. Риторика як наука фахового успіху. Риторичний ідеал.

Основні поняття класичної риторики (мистецтва переконувати): логос, етос, пафос, топос. Основні розділи класичної риторики: інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція.

Закони риторики: концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий, ефективної комунікації, системно-аналітичний

Тема 2. Види красномовства

Політичне красномовство. Жанри політичного красномовства: політичні промови, доповідь, виступ, інформація, огляд, бесіда. Парламентська, мітингова та воєнна політичні промови.

Судове (юридичне) красномовство. Жанри судового красномовства: прокурорська (звинувачувальна) та адвокатська (захисна) промови. Судові дебати; репліка.

Церковне красномовство. Жанри церковного красномовства: проповіді (проповідь-повчання, проповідь-слово, проповідь-повчання, бесіда-тлумачення Святого Письма), бесіди, напучення та ін. Проповідь як катехізація. Структура проповіді: епіграф (із Писання), вступ (зацікавлення, опис, оповідь); основна частина (міркування); повчальна частина; закінчення-підсумок; заклик.

Суспільно-побутове красномовство. Жанри суспільно-побутового красномовства: урочиста промова, ювілейна промова, застільне слово (тост), поминальне (надгробне) слово. Імпровізаційно-емоційне начало і гумор у суспільно-побутовому красномовстві.

Дипломатичне красномовство. Жанри дипломатичного красномовства: промови на міжнародних і міждержавних конференціях, зборах, засіданнях, зустрічах; промови під час дипломатичних актів (угод, контрактів, комюніке); промови під час візитів, прийомів, прощань, нагород тощо); дипломатичне листування.

Діалогічне красномовство (еристика). Жанри еристики: дискусія, полеміка, диспут, дебати, суперечка.

Розділ 2. АКАДЕМІЧНЕ КРАСНОМОВСТВО: ІСТОРІЯ, РИСИ, ВИДИ, ЖАНРИ. СКЛАДОВІ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Тема 1. Історія академічного красномовства Античне академічне красномовство: Платон і Аристотель.

Просвітницька діяльність Ярослава Мудрого, князя Володимира як основа українського академічного красномовства.

Лекція як форма академічного красномовства в середньовічних університетах (Оксфордський, Паризький та Празький). Схоластичний характер викладання в середні віки. Наука і красномовство в епоху Відродження: Леонардо да Вінчі, М.Коперник, І.Кеплер, Г.Галілей, Р.Декарт, І.Ньютон, Г.Лейбніц, Парацельс. Я.А.Коменський і нові методи викладання у вищій школі («Велика дидактика»). Діяльність Острозької школи і Києво-Могилянської академії – час зародження академічного красномовства в Україні (Ф.Прокопович, І.Галятовський). Наукова полеміка. Розвиток академічної риторики в Київському, Львівському, Харківському університетах. М.Костомаров, М.Максимович, В.Єрмаков, П.Алексєєв, К.Кеслер, А.Кистяковський, А.Ковалевський – видатні лектори Київського університету. К.Зеленський – видатний професор Рішельєвського ліцею в Одесі. Вклад М.Драгоманова, В.Антоновича, І.Франка, М.Єфремова в українське академічне красномовство. Друга половина XIX ст. – занепад академічної риторики. Вплив педагогічної та риторичної спадщини А.Макаренка, В.Сухомлинського, І.Огієнка, Г.Ващенко, С.Іванової, Є.Ножина на формування академічного красномовства вчителя, лектора. Лекційна пропаганда, заідеологізованість академічного красномовства 60-80-х рр. XX ст. Відродження українського академічного ораторського мистецтва після проголошення незалежності України.

Тема 2. Основні риси й види академічного красномовства

Риси академічного красномовства: змістовність, високий рівень науковості, аргументація, бездоганна логічність, доступність викладу, точність мислення, ерудиція, яскравість, емоційність, інформаційність, пізнавальна спрямованість, наочність.

Види академічного красномовства: власне академічне (наукова доповідь, наукове повідомлення, реферат, огляд, полеміка); красномовство вищої школи (лекція, виступ на семінарському занятті, дискусія); шкільне красномовство (шкільна лекція, розповідь, опис, бесіда).

Тема 3. Жанри академічного красномовства

Лекція; доповідь; промова, повідомлення; огляд; усна рецензія; усна анотація; виступ; обговорення; бесіда, дискусія, полеміка; захист реферату, курсової, кваліфікаційної робіт.

Тема 4. Підготовка та виголошення виступу оратора

Підготовка до виступу. Сутність і специфіка публічного виступу. Вибір теми. Настанова на загальну мету. Новизна, актуальність теми, конфлікт. Урахування інтересів аудиторії. Складання плану (простого, складного, цитатного). Збирання, нагромадження інформаційних матеріалів – виписки, анотації, тези, конспект (**інвенція**).

Джерела інформації. Обмірковування, структурування, підготовка коментарів, власних думок, пов'язаних із темою (**диспозиція**).

Словесне оформлення думки, формулювання вступу, основної частини і висновків, остаточна редакція тексту (**елокуція**).

Запам'ятовування тексту, обдумування невербальних засобів впливу на аудиторію, надання виступу індивідуального ораторського стилю (**меморія**). Виголошення (**акція**).

Структура виступу. Вступ (тема, тези). Завдання вступу: викликати інтерес до теми, встановити контакт, підготувати слухачів до сприймання теми, обґрунтувати постановку питання. Основна частина (основний зміст, розгортання висунутих тез). Завдання основної частини: послідовно пояснити висунуті положення, підвищити інтерес до теми, підкреслити значення сказаного, висунути завдання. Висновки (узагальнення, формулювання суті висловленого в лекції, вказівки і побажання щодо подальшого опрацювання теми). Когезія. Ретроспекція. Проспекція.

Тема 5. Складові риторичної культури вчителя

5.1. Логічна й психологічна культура оратора

Логічні та психологічні засади промови. Вибір системи цінностей – аксіології. Прийоми аргументації. Вмотивована аргументація (факти, дослідження, закони, теорії). Аналогічна аргументація. Прямі та опосередковані аргументи (аргументи до подій, місця, обставин, ситуації, публіки, особи, авторитету, часу, протилежного тощо).

Застосування логічних доказів (авторитетні посилання, статистика, приклади). Застосування індукції (рух думки від конкретного до загального) та дедукції (рух думки від загального до конкретного), поєднання індуктивного й дедуктивного методів. Елементи сюжетності, інтрига в побудові виступу. Логічна побудова виступу: закони тотожності, протиріччя, виключеного третього, достатньої підстави. Логічні помилки (підміна тези,

недоведена основа доказу, визначення невідомого через інше невідоме, подання визначення через заперечення, «коло» в доказі, неврахування полісемії слова, об'єднання неспіввідносних понять, тавтологія, поспішні висновки та ін.).

Психологічна налаштованість аудиторії, її бажання та інтереси. Оцінювання аудиторії (ступінь однорідності, соціально-демографічний склад, освіта, належність до певної професії, вік, стать, настрої). Здатність оратора до емпатії (розуміння психічного стану й почуттів іншої людини).

Взаємодія оратора і слухачів. Принципи комунікативної співпраці.

Прийоми збудження уваги слухачів: звертання, співпереживання (інтелектуальне та емоційне), розгляд парадоксальної ситуації, апеляція до інтересів аудиторії, прийом співучасті, звернення до авторитетів чи відомих джерел, гумористичне зауваження, емоційна розрядка, питання до аудиторії, прихований чи відвертий діалог.

5.2. Мовленнєва культура оратора

Комунікативні ознаки мовної культури. **Правильність мовлення** як володіння орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними, стилістичними нормами мови. **Логічність мовлення** як забезпечення смислових зв'язків між словами й реченнями, смислова завершеність тексту. **Точність мовлення** як уміння вибрати адекватне мовне вираження дійсності відповідно до стилю й жанру. **Ясність мовлення** як доступність і зрозумілість змісту і форми висловленого. **Чистота мовлення** як відсутність позалітературних елементів (діалектизмів, просторічних слів, жаргонізмів, канцеляризмів, вульгаризмів, слів-паразитів тощо). **Виразність мовлення** як показник індивідуального стилю мовця, яка досягається засобами стилістики та поезики. **Багатство мовлення** як використання всього різноманіття мовних засобів, синонімії, фразеології, тропіки, стилістичних фігур тощо. **Доречність мовлення** як умілий добір мовних засобів відповідно до мети та ситуації спілкування. Стильова, контекстуальна, ситуативна, особистісно-психологічна види доречності. **Доступність мовлення** як здатність даної форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття інформації. **Емоційність мовлення** як комунікативна якість, що забезпечується виражальними засобами. **Естетичність мовлення** як оптимальне мовне оформлення змісту, гармонія та цілісність тексту, якість його зовнішнього оформлення в писемній формі й виконання в усній.

Мовленнєвий артистизм. Мовне самовдосконалення оратора. Мовленнєвий самоаналіз.

Найпоширеніші мовні помилки: неправильна вимова звуків, помилковий наголос, неправильне вживання слів за семантикою, тавтологія, плеоназм, суржик, словапаразити, невміння враховувати стилістичне забарвлення слова, какологія – сполучення уламків стійких словосполучень у новий, неправильний зворот, порушення граматичних норм тощо.

Виразальні засоби риторики. Тропи (епітет, символ, синекдоха, порівняння, метафора, літота, перифраз, евфемізм, амфіболія, метонімія, алегорія, гіпербола, парадокс). Дотеп, гумор, іронія. Риторичні фігури (запитання, звертання, твердження). Період як засіб ритмізації мовлення. Синтаксичні фігури (полісиндетон, асиндетон, паралелізм, хіазм, симплока, зевгма). Стилїстичні фігури (антитеза, іронія, каламбур, парадокс, епістрофа, діафора, анафора, епіфора, анадиплозис, інверсія, обрив, апосіопеза, еліпс, паралепсис, алюзія, ремінісценція, аномінація, градація).

5.3. Полемічна культура оратора

Сутність понять «суперечка», «полеміка», «диспут», «дискусія», «дебати». Порядок і правила ведення **полеміки**. Полемічні прийоми. Особливості переконливого полемічного виступу. Основні вимоги до культури **суперечки** (повага до опонента, витримка, вмотивована аргументація, об'єктивна оцінка). Доказовість і переконливість як основні ознаки суперечки. Зосереджена і безформна, проста і складна види суперечок. Види суперечок відповідно до мети: суперечка для перевірки істини, суперечка-переконання, суперечка-перемога, суперечка-спорт, суперечка-гра. Стратегія і тактика суперечки.

5.4. Невербальна й зовнішня культура оратора

Поняття про невербальну комунікацію. Класифікація невербальних засобів спілкування (кінесика, паралінгвістика, екстралінгвістика, візуальний контакт, проксеміка). Культура жестикуляції, міміки, рухів тіла, пози оратора (кінетика). Енергетика мовлення оратора: темп, гучність, висота й сила голосу, артикуляція, інтонаційна виразність, паузи. Значення візуального контакту в спілкуванні. Дистанція між співрозмовниками, територіальні зони (проксеміка).

Образ (імідж, шарм) оратора як сукупність його індивідуальних рис. Зовнішній вигляд оратора (простота і скромність одягу, охайність рук, стан взуття, зачіска, хода тощо). Культура поведінки оратора. Щирість і повага до слухачів. Вихід до слухачів. Подолання «ораторського страху».

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ОРАТОРСЬКОГО ВИСТУПУ (риторичний аналіз)

1. Науковий рівень виступу.
2. Актуальність обраної теми.
3. Дотримання законів риторики: концептуального, моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, ефективної комунікації, системно-аналітичного.
4. Дотримання принципів змістовності, ерудованості, послідовності, аргументованості, несуперечності, доказовості, доступності, наочності.
5. Дотримання композиції виступу.
6. Культура мислення оратора: застосування логічних доказів, індукції, дедукції, елементи сюжетності, інтрига в побудові виступу, гнучкість мислення.
7. Психологічний стан оратора: упевненість-неупевненість, втома-бадьорість, зібраність-розгубленість, зосередженість-розсіяність тощо.
8. Взаємодія оратора і слухачів: уміння утримувати увагу слухачів, використання прийомів актуалізації уваги слухачів, майстерність застосування прийомів емоційної розрядки.
9. Культура мовлення оратора: володіння комунікативними якостями мовлення (логічність, точність, ясність, чистота, виразність, багатство, доречність, доступність, емоційність, естетичність, мовлення); мовленнєвий артистизм; мовленнєві помилки; енергетика мовлення (темп, гучність, висота й сила голосу, артикуляція, інтонаційна виразність, паузи).
10. Невербальна культура оратора: естетичність (доцільність, різноманітність, природність) жестикуляції, міміки, рухів тіла, пози; візуальний контакт з аудиторією.

11. Зовнішня культура оратора: відповідність зовнішнього вигляду ситуації спілкування (одяг, взуття, зачіска, аксесуари, макіяж тощо); щирість і повага до слухачів; культура поведінки.

6. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	лекції	практичні заняття	самостійна робота	консультації	Усього	лекції	практичні заняття	конс.	самостійна робота
Аудиторна робота										
Розділ 1. Теоретичні засади риторики. Види красномовства										
Тема 1. Теоретичні засади риторики.	9	4	2	3						
Тема 2. Види красномовства.	11	4	4	3						
Розділ 2. Академічне красномовство: історія, риси, види, жанри. Складові риторичної культури вчителя										
Тема 1. Академічне красномовство: генеза, основні риси й види.	9	3	4	2						
Тема 2. Підготовка й виголошення виступу оратора.	10	3	4	3						
Тема 3. Жанри академічного красномовства (лекція, доповідь, промова, виступ, дискусія, полеміка та ін.).	11	4	4	3						
Тема 4. Складові риторичної культури вчителя. Логічна та психологічна культура оратора	8	2	2	4						
Тема 5. Полемічна культура оратора.	8		2	4	2					
Тема 6. Мовленнєва культура оратора	4			4						
Тема 7. Невербальна й зовнішня культура оратора	5		2	3						
Тема 8. Виразальні засоби риторики	6			6						

Тема 9. Риторична етика та мовленнєвий етикет	5		2	3						
Контрольна робота (тести)	4			4						
Індивідуальна навчально-дослідна робота студентів (на вибір)										
1. Участь у студентській науковій конференції з доповіддю (з проблем риторики) – 12 б.	10			10						
2. Стаття з проблем риторики в збірнику студентських наукових праць – 12 б.	10			10						
3. Публічний виступ в університеті з нагоди свята... – 12 б.	10			10						
Усього годин	120	20	26	72	2					

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Теоретичні засади риторики	2
2-3	Види красномовства	4
4-5	Академічне красномовство: генеза, основні риси і види	4
6-7	Підготовка й виголошення виступу оратора. Лекція як основний жанр академічного красномовства	4
8-9	Жанри академічного красномовства	4
10	Логічна та психологічна культура оратора	2
11	Полемічна культура оратора	2
12	Невербальна й зовнішня культура оратора	2
13	Риторична етика та мовленнєвий етикет	2
	Усього	26

7. Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 472 с.
2. Білоусова Т. П. Риторика : навч.-метод. посіб. / Т. П. Білоусова, Кам'янець-Поділ. ун-т ім. І. Огієнка, каф. слов'ян. філології та заг. мовознавства. Кам'янець-Подільський : Буйницький О. А., 2011. 252 с.
3. Бондаренко Г. Л. Історія педагогічної риторики : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2012. 276 с.
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ : Академія, 2006. 256 с.
5. Голуб Н. Б. Риторика. Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2003.
6. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
7. Каньоса П. С. Риторика : навч. посіб. / П. С. Каньоса; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2011. 207 с.
8. Кацавець Р. Ораторське мистецтво : підручник. Київ : Алерта, 2021. 250 с.
9. Коваленко С. Сучасна риторика. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 184 с.
10. Колотілова Н. А. Риторика. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
11. Лісовський П. М. Суспільна риторика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2012. 244 с.
12. Куньч З. Українська риторична термінологія : історія і сучасність : монографія. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 216 с.
13. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.
14. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
15. Олійник О. Б. Риторика. Київ : Кондор, 2009. 169 с.
16. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
17. Ораторське мистецтво : підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. Харків : Право, 2015. 208 с.
18. Риторика : навч.-метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 344 с.
19. Риторика : навчальний посібник / упор. Т. Ісаєнко, А. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247 с.
20. Сагач Г. М. Риторика. Київ : Ін Юре, 2000. 568 с.
21. Сербенська О. Культура усного мовлення : практикум: навч. пос. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
22. Сивачук Н. П. Академічна риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг.

ред. канд. пед. наук. проф. Н. П. Сивачук. Умань : Сочінський [вид.], 2013. 374 с.

23. Спанатій Л. С. Риторика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ін Юре, 2008. 144 с.
24. Хоменко І. В. Еристика: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 280 с.
25. Чибісова Н. Г., Тарасова О. І. Риторика. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 228 с.
26. Шинкарук В., Теслюк В. Основи риторики : навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2021. 320 с.

Допоміжні

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 342 с.
2. Байсара Л. І. Опорний конспект лекцій з курсу «Риторика» : посібник. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2008. 234 с.
3. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять : навч. посібник. Київ : Кондор, 2003. 264 с.
4. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики. Черкаси : Брама – Україна. 2008. 232 с.
5. Глазунов С. В. Основи ораторського мистецтва та методики проведення занять. Дніпропетровськ : РВВДНУ, 2001. 144 с.
6. Гончарова О. М. Античне красномовство як дискурсивний феномен культури : монографія. Київ : НАКККиМ, 2011. 272 с.
7. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ : КНУТД, 2013. 245 с.
8. Денисюк С.Г. Комунікологія : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 102 с.
9. Культура мовлення вчителя-словесника / уклад. О. М. Горошкіна. Луганськ : Навчальна книга, 2007. 111 с.
10. Нечволод Л. І., Паращич В. В. Риторика : збірник навчальних і контрольних вправ і завдань. Харків : Торсінг, 2004. 176 с.
11. Ораторське мистецтво : навч.-метод. посіб. / авт.-уклад: І. М. Плотницька та ін., за ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. Київ : НАДУ, 2011. 126 с.
12. Основи ораторського мистецтва : практикум / уклад. О. І. Когут. Тернопіль: Астон, 2005. 296 с.
13. Павлюк Л. С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація. Львів : ПАІС, 2007. 168 с.
14. Педагогічна риторика : історія, теорія, практика : монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
15. Серета Н. В. Основи риторики для бізнес-лідерів : ефективний публічний виступ : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
16. Ткаченко Л. П. Сучасні аспекти дослідження риторики. Теорія і методика навчання : проблеми та пошуки : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ, 2019. Вип. 16. С. 120–131.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Чернецька С. Антизахідна риторика в інфовійні. Хто налаштовує українців проти Заходу:
URL: <https://go.detector.media/antizahidnaritorika-v-infovijni-hto-nalashtovuye-ukrayintsiv-protizahodudoslidzhennya/>

Риторика: як навчитися гарно говорити. URL: <https://blog.agrokebety.com/rytoryka-yaknavchytyssya-harno-hovoryty> Риторика як мистецтво, наука і навчальна література. Дидактичні матеріали.

<https://umity.in.ua/topic/?id=663>

Роль риторики в сучасному світі. URL: <https://zno.if.ua/?p=6307> Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrbook.net>.

Електронна бібліотека України. URL: <http://lib.com.ua>

Електронна бібліотека україномовної літератури ЧТИВО. URL: <http://chtyvo.org.ua>

Хоменко І. В. Еристика. Мистецтво полеміки : навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001.

192 с. URL: http://pda.coolreferat.com/Еристика_-_мис <http://yak-my-hovorymo.wikidot.com>

/

<http://chak-chy-pravylno-my-hovorymo.wikidot.com/>

<http://kultura-movy.wikidot.com/> <http://nepravylno-pravylno.wikidot.com/>

<http://www.slovyk.net/>

<http://www.mova.kreschatic.kiev.ua/>

<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua> («Словники України»)

<http://www.slovyk.net> (Великий тлумачний словник сучасної української мови)

<http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm> (Українська мова: Енциклопедія)

<http://ulif.mon.gov.ua> (Український лінгвістичний портал)

Науково-методичні праці В. Герман з риторики

1. Академічна риторика: інтегрована програма навчального курсу (другий рівень освіти). Суми, 2020. 66 с. (Сертифікат SREX).

2. Василенко В., Герман В. Академічна риторика: навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Суми: ФОП Наталуха А. С., 2011. 276 с.

3. Герман В. Сучасна риторика вищої школи: програма навчального курсу. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2014. 20 с.

4. Герман В. Спецкурс «Академічна риторика» в системі фахової підготовки вчителя філолога. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 10. С. 49-59.

5. Герман В. Етичні джерела народного золотослова в сучасному риторичному ідеалі. *Філологічні науки*. Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. С. 59-68.

6. Герман В. В. Мовно-риторичні аспекти фольклорного дискурсу: монографія. *Фольклор: мовно-літературні особливості дискурсу*. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2012. С. 91-141.

7. Герман В. В. Риторична культура як основа формування риторичної особистості вчителя. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 64-67.

8. Герман В. Роль доповіді у формуванні риторичної культури філолога (з досвіду практичної роботи). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. С. 40-50.

9. Герман В. Промова в системі формування риторичної культури майбутнього філолога (з досвіду роботи). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 1. С. 60-66.

10. Герман В. В. Риторична особистість учителя-філолога. *Filologia, sociologia i kulturoznawstwo. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki* (30.09.2015 – 01.10.2015). Warszawa Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. С. 71-74.

11. Герман В., Громова Н. Сучасні орієнтири формування мовнокультурологічної компетенції педагога (з досвіду викладання української мови за професійним спрямуванням). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. № 9 (83). С. 219-229.
12. Герман В. Риторична культура вчителя в академічному просторі: навч. пос. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. 190 с.
13. Герман В., Громова Н.. Полемічна культура сучасного викладача й учителя української мови та літератури. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – № 4 (88). – С. 17-27.
14. Герман В. Інтеграція проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» і курсу «Сучасна риторика». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 2 (96). С. 12-23.
15. Герман В.В. Синкретизм риторичної культури вчителя. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. III Międz. Konf. Nauk.-Prakt.* / Pod red. S. Gorniaka. Katowice: Nowa nauka, 2019. S. 67-69.
16. Ораторське-мистецтво філолога-доповідача. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. II Międz. Konf. Nauk.- Prakt.* / Pod red. S. Gorniaka. Katowice: Nowa nauka, 2018. s. 121-125.
17. Герман В. Формування риторичної особистості вчителя: проблемно-пошукові завдання для самостійної роботи. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-26 квітня 2019 року): збірник тез.* Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 85-87.
18. Герман В. Формування риторичної культури філолога-доповідача: *М-ли конф. «Формування мовного естетичного ідеалу засобами навчальних дисциплін»*: м-ли міжнар конф. 25 квітня 2019 р. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019.
19. Герман В. Полемічна культура викладача вищої школи: *М-ли V міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін»* (16 квітня 2019 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 161-166.
20. Герман В. Основні риси академічного красномовства вчителя. *Актуальні проблеми в системі освіти: заклад загальної середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти: зб. наук. праць матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18 квітня 2019 р., м. Київ, Національний авіаційний університет* / наук. ред. Н. П. Муранова. Київ: НАУ, 2019. С. 54-58.
21. Іван Франко – титан слова: націєтворчий, лінгвориторичний і синтаксичний виміри: монографія / авт. кол. В. Герман, Т. Дробна, Т. Ковган, Н. Харченко; за заг. ред. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 134 с.
22. Невербальні засоби комунікації як запорука успіху оратора (тези магістрантів слов'янського відділення Інституту філології) / за ред. В. В. Герман, Н. Соларьової. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2014. 48 с.
23. Риторична особистість: теорія і практика / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 42 с.
24. Риторика: від теорії до практики (у таблицях і схемах) / за ред. В. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. 70 с.

25. Система тренінгів з риторики / укл. В. Герман, І. Куликовська. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 80 с.
26. Сучасна риторика вищої школи: зразки жанрів та поради ораторам (риторичний доробок магістрантів слов'янського відділення Інституту філології) / за ред. В. В. Герман, Д. М. Пишної. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. 68 с.
27. У пошуках риторичного ідеалу: практичні здобутки магістрантів факультету іноземної та слов'янської філології / за ред. В. В. Герман. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. 92 с.
28. Герман В. МЕДІАКУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА: ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ В КУРСІ «СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № № 1 (105). С. 121-131.
29. Герман В. Медіакультура оратора: з досвіду впровадження сертифікованої програми «Академічна риторика» у вищій педагогічній освіті. *Інфомедійна грамотність – невід'ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти*. Київ: Академія української преси, 2021. С. 60-66.
30. Герман В. МЕТОДИКА ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В «АКАДЕМІЧНУ РИТОРИКУ» (ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ). *Методика інтеграції в проєкті «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність»*. Київ: Академія української преси, 2021. С.
31. Герман В., Громова Н. Інтеграційний підхід до формування медіакультури вчителя-словесника в курсах «Сучасна українська літературна мова» і «Методика навчання української мови». *Scientific Collection «InterConf»*, (44): with the Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century» (March 6-8, 2021). Ottawa, Canada: Methuen Publishing House, 2021. С. 166-177/
32. Сердюк К. І. Харизма сучасного вчителя-оратора. *Філологічні студії: збірник статей студентів, магістрантів, молодих учених* / за ред. В.В. Герман. Суми: Вид-во Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. С. 52-58.
33. Прихідько Ю. Риторична культура вчителя в жанрах академічного красномовства. *Філологічні студії: збірник статей студентів, магістрантів, молодих учених* / за ред. В.В. Герман. Суми: Вид-во Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. С. 35-40.
34. Герман В. Риторична особистість філолога. *Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти: монографія* / авт. кол. О. Семеног, В. Герман, Н. Громова, І. Левенок, Н. Пономаренко // за заг.ред. О. Семеног. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 87-114.
35. Герман В. Інтеграція проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» і курсу «Сучасна риторика». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 2 (96). С. 12-23.
36. Герман В. МЕТОДИКА ІНТЕГРАЦІЇ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В «АКАДЕМІЧНУ РИТОРИКУ» (ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ). *Методика інтеграції в проєкті «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність»*. / Редкол.: В. Ф. Іванов (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Академія української преси, IREX, Центр вільної преси 2022. С. 45-52.
37. Герман В.В. Формування полемічної культури риторичної особистості. *Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті: збірник матеріалів V міжнародної*

науково-практичної конференції (м. Суми, 2021 року) / за ред. О. М. Семеног. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. Випуск 5. С. 28-33.

38. Герман В., Громова Н. Формування медіакультури майбутнього вчителя-словесника в циклі професійної підготовки *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. № 6 (120). С. 49-63.

39. Герман В. В., Устименко О. Ю. Риторичні вміння в шкільному курсі української мови: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2023. № 9 (121) вересень. С. 98-103.

8. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Конспекти лекцій.
2. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять.
3. Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів.
4. Контрольні завдання для проведення проміжного контролю.
5. Навчально-методичні й навчальні посібники автора програми.
6. Мультимедіа й аудіо- та відеоматеріали.